
STYMULATOR ROZWOJU WSPÓŁPRACY NA POŁUDNIOWYM KAUKAZIE.

PRZEMYSŁAW OZIERSKI

Projekt ropociągu Odessa-Brody-Płock (ODP), mimo wielu problemów i opóźnień może stać się przykładem, a także stymulatorem do realizacji innych projektów energetycznych. Rurociąg w założeniu miał transportować kaspijską ropę naftową transportowaną tankowcami z gruzińskich portów do Odessy nad Morzem Czarnym i dalej do Płocka, a stamtąd do Gdańska nad Morzem Bałtyckim. Projekt stwarzał realną szansę na zerwanie rosyjskiego monopolu transportowego ropy naftowej z basenu Morza Kaspijskiego i to znacznie wcześniej niż jego południowy odpowiednik; projekt Baku-Tbilisi-Ceyhan. Paradoksalnie dwa lansowane przez Zachód projekty miały w niedługim czasie stać się konkurencyjne, co wynika ze źródła ich „zasilania” w surowiec, który transportują. Budowę projektu Odessa-Brody-Płock rozpoczęto w 1996 roku, a w 2002 roku dotarł on do ukraińskiego miasta Brody. Budowy polskiego odcinka ropociągu nie zrealizowano. W maju 2003 roku Komisarz ds. Transportu i Energii UE Loyola de Palacio oświadczył o przyznaniu projektu Odessa-Brody-Płock statusu projektu paneuropejskiego i jego wsparciu w ramach TACIS (Pomocy Technicznej dla Wspólnoty Niepodległych Państw) i programu INOGATE (Międzypaństwowego Transportu Ropy Naftowej i Gazu do Europy). W lipcu 2004 ukraiński operator rurociągowy Ukrtransnafta oraz polski PERN Przyjaźń zawarły joint venture o nazwie Międzynarodowe Przedsiębiorstwo Rurociągowie „SARMATIA” Spółka z o.o.. Jednocześnie jeszcze w czerwcu 2004 roku Ukrtransnafta podpisało kontrakt z TNK-BP o wykorzystaniu istniejącego odcinka do transportu rosyjską ropę naftową na kierunku Mozyr-Brody-Odessa. Jednocześnie strona ukraińska podkreślała tymczasowość takiego rozwiązania wymuszoną przesłankami ekonomicznymi. Umowa podpisana za czasów prezydenta Leonida Kuczmy stała się jednak czynnikiem hamującym rozmowy o przedłużeniu ropociągu w kierunku na Gdańsk. Klimat polityczny wokół projektu uległ zmianie w wyniku wydarzeń zwanych „pomarańczową rewolucją” i objęcia funkcji prezydenta przez Wiktora Juszczenkę deklarującego chęć integracji z Zachodem. Podczas wizyty w Polsce w styczniu 2005 roku stwierdził, iż istnieją realne szanse na przesył ropy naftowej ropociągiem zgodnie z jego oryginalnym przeznaczeniem. Kolejni premierzy Ukrainy, począwszy od Julii Tymoszenko, poprzez Jurija Jechanurowa oraz Wiktora Janukowycza deklarowali poparcie dla projektu. W tym gronie na szczególną uwagę zasługuje rząd Julii Tymoszenko, której próba racjonalizacji cen paliw na Ukrainie wywołała bunt

rosyjskich koncernów naftowych (TNK-BP oraz Łukoil) ochrzczony przez „Rossijskaja Gazieta” jako wymierzony przeciwko niej „Czarny Majdan”¹. Utrzymywana przez Rosję dysproporcja między wysokimi cłami na eksport rosyjskiej ropy naftowej w stosunku do niskich na eksport paliw gotowych osłabiała rentowności ukraińskiej produkcji. Wzrostowi cen na paliwa towarzyszyło ograniczenie ukraińskiej produkcji, co wobec trudnych relacji z Rosją mogło być postrzegane, jako jej celowa polityka mająca na celu osłabienie „pomarańczowego” rządu. Ta sytuacja skłoniła do poszukiwania możliwości złamania quasi monopolu. Julia Tymoszenko poinformowała o możliwości przekwalifikowania rafinerii Kremenczuk z ropy rosyjskiej na lekką ropę z Kazachstanu.² Pojawiła się także idea budowy nowych rafinerii nastawionych na przerób kaspijskiej ropy naftowej. Prezydent Wiktor Juszczenko jako proponowaną lokalizację wskazał Brody³ Julia Tymoszenko optowała natomiast za budową nowej rafinerii w Odessie.⁴ Oba projekty uległy dalszemu rozwojowi, mimo późniejszych zmian na stanowisku premiera. W projekt budowy rafinerii w Brodach zaangażowała się firma BrodAgroOil utworzona przez spółki amerykańskie oraz ukraińskie. Memorandum w tej sprawie zostało podpisane w październiku 2005 roku. W sierpniu 2006 roku podpisano umowę odnośnie kredytowania inwestycji.⁵ Planowany czas budowy projektu to około 2 -2,5 roku.⁶ Budowa rafinerii zostanie ukończona prawdopodobnie w 2009 roku i zbiegnięciem się z wygaśnięciem umowy na transport rosyjskiej ropy naftowej na kierunku Brody-Odessa. Umowa została przedłużona podczas rządów premiera Wiktora Janukowycza w grudniu 2006 roku na okres trzech lat. Budowa rafinerii w okolicach Odessy pozostaje na razie w fazie rozmów jednakże wstępne zainteresowanie tą inwestycją wyraził Kazachstan.⁷ Plany budowy obu rafinerii zakładają zasilanie lekką ropą z Regionu Morza Kaspijskiego, oraz Bliskiego Wschodu. Pierwsza z lokalizacji wymusza transport lekkiej ropy naftowej zrealizowanym odcinkiem projektu ODP oraz rozwiązuje kwestię odbiorców lekkiej ropy na Ukrainie. Widoczne jest, zatem polepszenie się warunków inwestycyjnych wokół projektu, co ma swój wymierny wpływ na możliwość realizacji polskiego odcinka.

Zmienność sytuacji na ukraińskiej scenie politycznej nie sprzyjała rozmowom dotyczącym realizacji projektu. Jednakże od 2005 roku można zaobserwować dużą determinację polskiej strony do zakończenia realizacji projektu. Działania skupiły się na umiędzynarodowieniu projektu; włączaniu do niego krajów zainteresowanych od-

biorem, tranzytem oraz dostawom surowca. W maju 2007 roku z inicjatywy Polski zorganizowano w Krakowie szczyt energetyczny, w którym udział wzięli prezydenci Azerbejdżanu, Gruzji, Litwy, Ukrainy, Polski oraz specjalny przedstawiciel prezydenta Kazachstanu. Tematem spotkania była możliwość współpracy państw regionu Morza Kaspijskiego, Azji Środkowej i Europy Wschodniej w dziedzinie energetycznej.⁸ Podczas szczytu powołana została Międzyrządowa Grupa Robocza ds. Energii, której zadaniem jest koordynacja prac nad stworzeniem euroazjatyckiego korytarza transportu ropy naftowej z regionu Morza Kaspijskiego do Europy. Pierwsze spotkanie odbyło się 5 czerwca.⁹ Celem jej działania jest koordynacja działań mających na celu rozszerzenie składu spółki „Sarmatia” o nowych udziałowców. Prezydenci Azerbejdżanu, Gruzji, Litwy, Polski i Ukrainy podpisali umowę dotyczącą nowego konsorcjum Sarmatia i korytarza transportowego dla ropy naftowej Odessa-Brody-Płock-Gdańsk.¹⁰ Zainteresowane strony przyjęły dokumenty statutowe nowej spółki.¹¹ Widocznym pozytywnym procesem jest rosnąca instytucjonalizacja współpracy w dziedzinie energetyki między zaangażowanymi stronami. Ważnym aspektem jest włączenie nowych państw zainteresowanych uczestnictwem w projekcie i odbiorem ropy naftowej. Litwa bierze udział w projekcie ze względu na problemy z zaopatrzeniem w ropę naftową należącą do Orlenu rafinerii w Możejkach. W tym przypadku ważne jest zauważenie szersza współpraca polsko-litewska na polu energetyki, która rozciąga się m.in. na energetykę nuklearną. Ten rodzaj współpracy po przełożeniu na inne kraje zaangażowane w Międzynarodową Grupę Roboczą może mieć znaczący wpływ na funkcjonalność naftowego projektu, w którym za główny problem wskazuje się problem zaopatrzenia w ropę naftową.

Za możliwe źródła wskazuje dostaw ropy naftowej dla ropociągu Odessa-Brody-Płock-Gdańsk wskazuje się Azerbejdżan oraz Kazachstan. Istnieją wątpliwości, czy ropy z tych kierunków wystarczy do jego wypełnienia, co wiąże się głównie z brakiem połączenia transkaspijkiego łączącego dwa wymienione kraje. Jednocześnie ważne jest zauważenie, że na analogicznym zaopatrzeniu bazuje uruchomiony w 2005 roku rurociąg Baku-Tbilisi-Ceyhan. Pewnym rozwiązaniem wydaje się zaopatrywanie ropociągu ODP z kierunku bliskowschodniego. Ukraiński rząd polecił Ministerstwu Paliw i Energii oraz Ministerstwu Spraw Zagranicznych przedyskutowanie utworzenia w latach 2008-2010 korytarza tranzytowego dla ropy, łączącego Kirkuk w Iraku, Trabzon w Turcji i ukraiński terminal naftowy w Piwdiennij koło Odessy.¹² Należy zauważyć, iż w wyniku amerykańskiej inwazji na Irak w 2003 roku „wysechł” ropociąg biegnący z Kirkuku w Iraku do Ceyhan w Turcji. Ropociąg oddany został do użytku 1976 roku, a 1984 roku rozbudowany o drugą nitkę. W sierpniu 1990 roku transport został wstrzymany przez w związku z sank-

cjami nałożonymi na Irak przez ONZ, lecz w 1996 roku transport ruszył ponownie. W 2003 roku uległ załamaniu. Wiązał się to licznymi atakami na rurociągi oraz faktem, iż rurociągiem płynie ropa z Kurdyjskiego Okręgu Autonomicznego. Obecnie władze irackie informują, iż wkrótce rurociąg osiągnie pełną operatywność.¹³ Z przyczyn politycznych transport ropy nie będzie się mógł jednak odbywać. Sytuację może zmienić wkroczenie tureckiego wojska do Północnego Iraku.¹⁴ Zaopatrzenie z tego kierunku zmniejszałoby ciężar zaopatrzenia z kierunku kaspijskiego. Realizacja takiego wariantu jest możliwa po wybudowaniu odpowiednich połączeń rurociągowych np. Ceyhan-Samsun.

Bardziej pokojowym rozwiązaniem wydaje się jednak zwrócenie w kierunku rozbudowy energetyki nuklearnej w Kazachstanie oraz Azerbejdżanie, co mogłoby uwolnić dodatkowe ilości ropy naftowej na eksport. Strategię oszczędności węglowodorów dzięki rozbudowie energetyki nuklearnej przyjęła już m.in. Federacja Rosyjska. Według szacunków rosyjskich specjalistów jeden blok atomowy może przynosić rocznie oszczędności rzędu 2,5 miliarda m³ gazu ziemnego.¹⁵ Stanowi około 2,25 miliona ton ekwiwalentu ropy naftowej (Mtoe).¹⁶

W przypadku Azerbejdżanu budowa elektrowni atomowej mogłaby wyeliminować całkowicie zużywaną dla generacji elektryczności ropę naftową. Obecnie węglowodory, wśród których główną część stanowi ropa naftowa zapewniają około 80% azerbejdżańskiego zapotrzebowania¹⁷ Wybudowanie elektrowni dałoby, zatem oszczędność w wysokości około 3,5 Mtoe. Zakładając, że ponad połowa z tego to ropa naftowa uwalniamy około 2 miliony ton ropy naftowej rocznie, która może zasilać rurociągi. Warto zauważyć, iż za czasów Związku Radzieckiego rozpoczęto budowę elektrowni atomowej w Navai na terytorium Azerbejdżanu. Budowa została jednak wstrzymana w związku z katastrofą w Czarnobylu.¹⁸ Prognozy rozwoju Azerbejdżany wymagają powrotu do budowy elektrowni atomowej. Dyrektor Instytutu Problemów Radiacyjnych Azerbejdżańskiej Akademii Nauk (NANA) Adil Garibov wskazuje, iż w przyszłości nie będzie wtedy innej alternatywy jak oparcie się na energetyce nuklearnej. Przekazane przez NANA rekomendacje wskazują, iż program rozwoju energii tego typu oparty zostanie o reaktory o mocy 1500 MWt. Jako prawdopodobną lokalizację wskazano Navai leżący w strefie niskiej aktywności sejsmicznej. Według energetyków, jeśli w przyszłym roku rozpocznie się w przygotowania to w 2025 roku można zakończyć budowę. Według niektórych prognoz w tymże roku zakończą się zapasy azerbejdżańskich węglodowców.¹⁹ Adil Graibov wskazuje, iż tak długi czas realizacji projektu wiąże się nie tylko z samą konstrukcją, na którą potrzeba 10-15 lat, lecz także z wyszkoleniem specjalistów, które potrwa najmniej 7-8 lat.²⁰ Szkolenia będą odbywały się na nowym reaktorze badawczym o mocy około 1 MWt, który ma

zostać wybudowany zostanie zbudowany w latach 2009-2011. W październiku Międzynarodowa Agencja ds. Energii Atomowej wydała zgodę na realizację tego projektu.²¹ Adil Garibov wskazuje, iż wejście Azerbejdżanu na drogę rozwoju energetyki nuklearnej dyktowane nie tylko przez ekonomię, lecz także chęcią podniesienia prestiżu na arenie międzynarodowej.²² Nuklearna strategia rozwoju przyjęta przez Azerbejdżan wydaje się jednak zbyt powolna. Oczywiście rozwój własnych kadr wydaje się słuszny i powinien postępować. Jednakże w interesie Azerbejdżanu leży przyspieszenie procesu uruchomienia nowych mocy energetycznych opartych na technologii nuklearnej. Potencjał do realizacji tego zamierzenia leży we współpracy regionalnej trzech państw Południowego Kaukazu.

Zarówno Gruzja, jak też Armenia planują inwestycje w energetykę nuklearną. W lipcu 2007 r. poseł Gruzji we Francji oznajmił, iż w najbliższych miesiącach dojdzie do konsultacji z francuską firmą AREVA odnośnie potencjalnej budowy elektrowni atomowej listopadzie Gruzji. Według jego słów podczas spotkania prezydenta Gruzji Michaiła Saakaszwiliego z prezydentem Francji Nicolasem Sarkozym poruszona została kwestia interesów obu w sferze energetyki nuklearnej.²³ Minister Energetyki Gruzji Nika Gilauri oznajmiła o powstaniu Specjalnej Komisji Państwowej ds. Elektrowni Atomowej. Działania komisji zbadanie celowości tego typu inwestycji.²⁴ Prezydent Armenii Robert Koczarian stwierdził, iż w latach 2012-2013 rozpocznie się budowa nowej elektrowni atomowej²⁵. Armenia planuje budowę nowej elektrowni o mocy 1000 MWt na miejscu istniejącej elektrowni Medzamor uruchomionej w 1976 roku, a której eksploatacja zakończy się prawdopodobnie w 2016 roku. Obecnie produkuje ona ponad połowę zapotrzebowania Armenii na elektryczność. Składała się z dwóch bloków energetycznych łącznej mocy 815 MWt. Zamknięto ją w 1988 po trzęsieniu ziemi. Drugi blok o mocy 407,5 MWt wznowił pracę w 1995 roku.²⁶ Władze Armenii oświadczają, iż nie będzie ona mogła być wyłączona dopóki nie powstaną alternatywne moce elektroenergetyczne. Władze Armenii przyjęły strategię wyłączania starej elektrowni atomowej, co jest możliwe dzięki wsparciu ze strony Unii Europejskiej.²⁷ Pomoc przy realizacji studium wykonalności nowej elektrowni deklarują natomiast Stany Zjednoczone.²⁸ W rywalizacji o budowę nowej elektrowni stanie zapewne francuska grupa AREVA oraz rosyjski ROSATOM. Pierwsza poprzez Framatome brała udział w ponownym uruchomieniu Medzamor. Za drugą opcją przemawia obecny zarządca elektrowni Inter RAO UES oraz chęć uczestnictwa Armenii w Międzynarodowym Centrum Wzbogacania Uranu (MCWU) w Angarsku. Prezes Rosatomu Siergiej Kirijenko wstępnie wyraził już zainteresowanie firmy budową oraz finansowaniem nowej elektrowni atomowej w Armenii.²⁹

Wszystkie kraje tego regionu posiadają plany rozwoju energetyki nuklearnej. Największy potencjał i doświad-

czenie w tej dziedzinie posiada Armenia izolowana do tej pory od regionalnych projektów ze względu na konflikt z Azerbejdżanem. Posiada ona zasoby ludzkie, specjalistów mających praktykę w zarządzaniu elektrownią nuklearną. Współpraca między trzema krajami Południowego Kaukazu oraz przeniesienia rozmów azerbejdżańsko-ormiańskich na bardziej pragmatyczny grunt przyniosłaby korzyści obu stronom. Już samo wskazanie na możliwe korzyści mogące płynąć z takiego rozwiązania może stymulować próby poszukiwania rozwiązania konfliktu o Górski Karabach. Dyrektor Południowokaukaskiego Instytut Bezpieczeństwa Regionalnego (SCIRS) Aleksander Rusecki wskazał, iż istnieje realna szansa na budowę wspólnej południowokaukaskiej elektrowni atomowej; realizację projektu Jukar (ЮКАР – Южнокавказская атомная электростанция). Proponuje on by projekt mógłby realizować wspólnie Unia Europejska, Stany Zjednoczone, Rosja, trzy kraje Południowego Kaukazu (Armenia, Azerbejdżan, Gruzja) oraz Turcja i Iran. Realizacja projektu według „formuły 3+3+2” godziłaby interesy krajów z regionu, jak też te widzące w nim swoje interesy.³⁰ W przypadku Iranu projekt mógłby być odpowiedzią na jego aspiracje nuklearne. Turcja natomiast może być zainteresowana projektem ze względów na własne plany rozwoju energii nuklearnej. W listopadzie tego roku przyjęła ona prawo otwierające drogę do konstrukcji pierwszej elektrowni nuklearnej na terenie kraju.³¹ Platformą, która wydaje się bardziej właściwa dla realizacji projektu jest Grupa Robocza ds. Energetyki utworzona w ramach projektu ODP. W rozwoju energetyki nuklearnej przez kraje zaangażowane w projekt ODP można widzieć przez pryzmat zarówno bezpośrednich korzyści w postaci uwolnionych rezerw ropy, jak też możliwość rozszerzenia platformy współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa energetycznego. Dołączenie do grupy roboczej Armenii wydaje się rozwiązaniem prostym, lecz wymagającym dobrej woli. Z powodzeniem można przenieść doświadczenia polsko-litewskie odnośnie elektrowni atomowej Ignalina na Południowy Kaukaz. Do szerszej współpracy w dziedzinie energetyki nuklearnej w Rejonie Morza Czarnego i Kaspijskiego apeluje Prezydent Ukrainy Wiktor Juszczenko.³² Nadmienić należy, iż Ukraina uczestniczy zarówno w promowany przez Rosję projekcie wzbogacania uranu w Anagrsku,³³ jak też w grudniu 2006 roku podjęła decyzję o możliwej budowie własnych instalacji do wzbogacania uranu i produkcji paliw.³⁴ Kazachstan mający status obserwatora w projekcie ODP posiada natomiast około 15% światowych rezerw uranu, uczestniczy w projekcie MCWU, jednocześnie dąży do coraz większego udziału w produkcji paliw nuklearnych.³⁵ Przytoczone fakty pokazują, iż kraje zaangażowane w projekt ODP mogą w sposób realny tworzyć zamknięty cykl nuklearny i wypracowywać korzystne warunki przerobu uranu, zakupu paliw nuklearnych, a co za tym idzie korzystnej eksploatacji elektrowni atomowych. Ten

rodzaj współpracy może zmieniać bilans energetyczny oraz uwalniać dodatkowe rezerwy ropy naftowej potrzebnej dla ropociągu ODP. Wreszcie współpraca w dziedzinie energetyki nuklearnej może stymulować proces pokojowy na Południowym Kaukazie, przynosić wymierne korzyści ekonomiczne i sprzyjać ogólnemu rozwojowi wszystkich zaangażowanych stron.

Literatura

- 1 E. Арсюхин, И. Горина, Черный майдан, „Российская Газета” 20 IV 2005
- 2 V. Socor, Ukraine moving to reduce russian monopoly on oil market, “Eurasia Daily Monitor” 18 V 2005, <<http://www.jamestown.org/>>
- 3 Ющенко поручил создать НПЗ в Бродях, ForUM 27 IV 2005, <<http://for-ua.com/>>
- 4 Тимошенко переносит строительство нового НПЗ в Одессу (Украина), REGNUM 17 V 2005, <<http://regnum.ru/>>
- 5 Closed-type joint-stock company BrodAgroOil allowed to accept investments, Ukrinform 05 VIII 2006, <<http://www.ukrinform.kiev.ua/ukr/>>
- 6 В 2008 году на Украине построят седьмой НПЗ, RosInvest.Com za: Нефть России(oilru.com) 19 XII 2005, <<http://www.rosinvest.com/>>
- 7 Kazakhstan proposes Ukraine to build new oil refinery, ForUM 29 I 2007, <<http://en.for-ua.com/>>
- 8 Szczyt Energetyczny w Krakowie, Ministerstwo Gospodarki 14 V 2007, <<http://www.mg.gov.pl/>>
- 9 Drugie spotkanie Międzyrządowej Grupy Roboczej ds. Energii w Tbilisi, Ministerstwo Gospodarki 27 IX 2007, <<http://www.mg.gov.pl/>>
- 10 W Wilnie podpisano umowę o współpracy energetycznej, pb.pl za PAP 10 X 2007, <<http://pb.pl/>>
- 11 Udziałowcy Sarmatii przyjęli dokumenty statutowe spółki, pb.pl za: Interfax 8 XI 2007, <<http://pb.pl/>>
- 12 Ukraina chce korytarza z Iraku, wnp.pl za: Interfax 8 VIII 2007, <<http://wnp.pl/>>
- 13 Iraqi Crude Oil Flowing Through Turkey, Radio Free Europe/ Radio Liberty za: AP 4 IX 2007
- 14 МоскваTurkish army starts operation in northern Iraq, GlobalSecurity.org za: RIA Novosti 1 XII 2007, <<http://www.globalsecurity.org/>>
- 15 К. Симонов, “Энергетическая сверхдержава”, Москва 2006, s.247
- 16 Zgodnie z tabelą konwersji BP: 1 mld m³ gazu ziemnego odpowiada 0,9 mln ton ekwiwalentu ropy naftowej. <<http://www.bp.com/>>
- 17 Country Analysis Brief – Azerbaijan, Energy Information Administration VIII 2006, <<http://www.eia.doe.gov/>>
- 18 Место строительства АЭС в Азербайджане не определено, atominfo.ru за ИА REGNUM 05 X 2007 <<http://www.atominfo.ru/>>
- 19 Правительству Азербайджана представлен пакет предложений о строительстве АЭС, Azerbaijan News Service 12 IV 2007, <<http://www.anspress.com>>
- 20 Adil Garibov: „We need 10-15 years for construction of nuclear power station”, Today.Az 13 IV 2007 <<http://www.today.az/>>
- 21 В Азербайджане при поддержке МАГАТЭ будет построен ядерный исследовательский центр, Nuclear.Ru 26.09.2007 < <http://www.nuclear.ru/>>
- 22 Эксперт: Развивать атомную энергетику престижно, ПОЛИТ.РУ 19 IX 2007, <<http://proekt.ogi.ru/>>
- 23 Правительство Грузии начинает консультации с группой AREVA о строительстве АЭС, Ядерный сайт Nuclear.Ru 15 VI 07, <<http://www.nuclear.ru/>>
- 24 Специальная госкомиссия изучит целесообразность строительства в Грузии атомной электростанции, „The First News” za: Interfax 17 VIII 2007, <<http://www.1news.az/>>
- 25 Armenia to launch construction on new NPP in 2012-2013 – Kocharian, CAUCAZ.COM za: Interfax 27 IV 2007, < <http://www.caucaz.com/>>
- 26 Nuclear Facilities - Metsamor Nuclear Power Plant, NTI – Nuclear Threat Initiative, XII 2006. <<http://www.world-nuclear-news.org/>>
- 27 Одобрена стратегия закрытия Армянской АЭС, REGNUM 29 XI 2007. <<http://www.regnum.ru/>>
- 28 USA supports new nuclear build in Armenia, WNN – World Nuclear News, 23 XI 2007. < <http://www.world-nuclear-news.org/>>
- 29 Армения присоединяется к созданию международного центра по обогащению урана в Ангарске, ИА REGNUM 29 XI 2007, <<http://www.atominfo.ru/>>
- 30 Александр Русецкий, Южнокавказская атомная электростанция (проект ЮКАР), Forum Vilnius 4 III 2007, <<http://www.forumvilnius.lt/>>
- 31 Turkey's president approves nuclear power plant law, Reuters 20 XI 2007. < <http://www.alertnet.org/>>
- 32 Украина видит „большое будущее” в ядерной энергетике, REGNUM 11 X 2007, <<http://www.regnum.ru/>>
- 33 Доля Украины в Международном центре по обогащению урана в Ангарске может составить 10%, Ядерный сайт Nuclear.Ru 27 IX 2007. <<http://www.nuclear.ru/>>
- 34 Nuclear Power in Ukraine, “Briefing paper “ Nr 63, Uranium Information Center, X 2007. <<http://www.uic.com.au/>>
- 35 Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan, World Nuclear Association, XI 2007, <<http://www.world-nuclear.org/>>